

כסף שחור-לבן

הם ניצלו הזיות על כשפים, שדדו בתי כנסת ושכרו רוצחים שכירים כדי להשלים את העבודה • ספרו החדש של פרופ' אפרים שהם-שטיינר חוזר אל הסמטאות האפלות של אירופה בימי הביניים וחושף את העולם המושקע של הפשע היהודי

פרופ' חננאל מאק • עיון

"הגנבים ההולכים בבתי מוליכים יד המַת עימהם ומשימים אותה באמצע הבית, ואז נופלת תרדמה ורעדה על כל בני הבית ולוקחים ארבי עה נרות דולקים [...] ונראה לבני הבית שהבית מתגלגלת והולכת [...] ושואלים לבעל הבית היכן המפתחות והכסף והזהב [...] ומגלה להם [...]". כך ניצלו גנבים יהודים ונוצרים את ההזיות והפחדים, ואת האמונה בכשפים, בהשבעות ובשיקויי פלא, שרווחו באירופה בימי הביניים.

ידיעות על פושעים יהודים באותם ימים עולות ממקורות שונים, אבל בהתחשב ברוחב היריעה הגיאוגרפית ובפרק הזמן הממושך שבהם עוסק הספר שלפנינו, נראה שהיקף הפשיעה החמורה בחברה היהודית נפל מזה שבחברה הסובבת.

כמו כן, הפשיעה היהודית התמקדה בדרך כלל בגניבה ובעבירות ממון אחרות, ולא בפשעים חמורים יותר. הגנבים ושותפיהם האמינו, כמו בן בער, השוויון בין בני אדם על אמונותיהם השונות, וכך נפלו בידיהם הן יהודים והן נוצרים. אלא שגניבות ושאר מעשי נוכלות של יהודים מול גויים הביאו לא אחת לפרעות ביהודים אחי רים. הרבנים וראשי הקהילות השתדלו לעמוד

הידיעות על הפשיעה היהודית אינן מרובות. רובן חלקיות, מקוטעות ופזורות על פני מרחב, זמנים ומקומות, ונימה של עמימות – מקרית או מכוונת – שרויה על רבות מהן. הספר שלפנינו חוזר לתוך האפולולית וחושף את נסתרותיה

בפרץ – לעיתים נחלו הצלחה, לעיתים כישלון. הגנה כך כותב אחד מחכמי אשכנז הנודעים (רבי שמואל החסיד) במאה ה-12: "יש גזל של גוי שיבא לכמה רעות יותר מישראל, לפי שאם יבא ישראל לשם יגלוהו [...] ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה עיר". מקורות אחרים מרגשים את חילול השם בין הגויים, שאותו גורמים העי בריינים היהודים.

המצפון הדתי

ואכן, העבריינים הצליחו להתגבר על הנקיפות הקהילות של מצפונם הדתי, וכך נפלו גם ספרי קודש קורבן לחמדנותם, ואפילו ספרי תורה ותשמישי קדושה אחרים לא ניצלו מידיהם. בעיירה קטנה ליד סרגוסה בחבל אראגון שבצפון ספרד שני יהודים, אברהם ויצחק, פרצו לבית הכנסת באישון לילה, ניפצו את דלתות ארון הקודש ובזזו את עיטורי הכסף היקרים של ספרי התורה. השניים נתפסו ונכלאו ב"משמר" הקהילתי, אבל הצליחו לברוח ממנו. הקהילה הטילה עליהם חרם, וקבעה שאם ייתפסו – יגולח שעורם וילקו ויושפלו בפומבי.

ברור שהם חיושפלו במקרה זה נבעה לא רק מעצם המעשה הפלילי, אלא גם מחילול הקודש

הכרוך בו. אמו של אברהם, המיילדת הקהילתית האהובה והמוערכת, התחננה בפני ראשי הקהילה וביקשה להסיר את החרם מעל בנה. אם יוסר החרם מעליו, היא הבטיחה, בנה יקבל על עצמו כל עונש ודרישה שיושגת עליו. אבל אם לא יוסר החרם, הוא עלול להצטרף לעבריינים אחרים, ואף להמיר את דתו – בדומה לחברו יצחק, שבא ממשפחת פושעים ותיקה ומפורסמת. "החברה הימיינימית היתה אכזרית ואלימה יותר מהחברה בת ימינו", מציין כותב הספר של פנינו, פרופ' אפרים שהם-שטיינר מאוניברסיטת בן-גוריון. גם בין היהודים נמצאו בריונים, ואף רוצחים ואנסים, וכן "מוסרים" ויריבים שהסגירו יהודים אחרים לידי השלטונות או לידיהם של פושעים נוכרים. אבל בדומה לסיפורי הגנבים, גם כאן מתברר שלרוב הפושע היהודי מעדיף להפקיד את מלאכת הרצח הישיר בידי שכיר או ידיד נוצרי. בתוך תשובה לשואל, מהר"ם מר"י טנבורג, גדול חכמי אשכנז במאה ה-13, מספר על יהודי בשם אלכסנדר שהסתכסך עם שות פו היהודי ששמו לא נמסה. השותף סירב לגשת למשפט או להגיע לפשרה, וגובי החובות הלא יהודים ששלחו אלכסנדר רצחו את יריבו. דבריו של מהר"ם בגנותו של אלכסנדר והצגתו כמי

ההמשך, אבל עולה ממנו שהקהילה ניצלה ביד האל, וכנראה הפושע הוצא להורג ביד הרשויות. הסיפור הארוך והנפתל שהובא כאן בקצרה אינו אופייני לפשיעה היהודית בימי הביניים. אפילו "גיבורו" הפושע נמנע מלרצוח את יריביו במו ידיו, אם כי נראה שהוא לא היה מהסס לעשות כן בנסיבות המתאימות. היהודים לא הורשו לחרוץ דיני מוות על רוצחים, ככל שהיו כאלה, ורוב החומר (המועט) הנוגע לרצח בידי יהודים או בסיועם עוסק בתשובות הרוצח ובחי רטנו ובסדרי חזרתו לחיים יהודיים בקהילתו.

"נשים ופשעים" הוא שמו של שער עצמאי בספר שלפנינו. שלושה היבטים לדיון בנושא זה: פשיעה של נשים, פשיעה נגד נשים והטיפול המשפטי בפשיעת נשים. מעט מאוד ידוע על פשיעה אלימה של נשים, ורוב החומר המוכר לנו בגנותן עוסק בזנות, בסטייה ובהפקרות מינית, הן בתוך חיי המשפחה והן ביצאות חיצוניות. זנות רחוב היתה חלק אינטגרלי מהחיים העירוניים ברחבי אירופה לאורך כל ימי הביניים, ובעיית הזנות הגלויה, על משמעויותיה המוסריות והחברתיות, העסיקה את מנהיגי הקהילות היהודיות כשם שהעסיקה את צמרת החברה והכנסייה הנוצרית. אבל הספרות הרבנית הר' לוונטיט ממעטת לעסוק בזנות הפומבית, ודנה בעיקר במתרחש בתוך הבית פנימה.

כאז כן עתה, פרשיות אהבה בין נשים יהודיות נשואות למאהבים זרים, יהודים או גוים, עוסות מעטה של סודיות, וכאז כן עתה פרשיות כאלה גוררות אחריהן שובלים של הכחשות, ממזרות, גידושים, בושות פומביות, סכסוכי ממונות ואף מעשי רצח. האפולולית הער' טפת תמיד את סיפורי הזנות והבגידות שרויה על רבים מהמקורות המעניינים המובאים בספר ומנותחים בו לעומקם.

גם סיפורי האלימות וההתעללות של גבי רים בנשותיהם כרוכים בדרך כלל בחשאינות ובהסתרה, וגם אלה הסתככו לפעמים והתפתחו

ציור: "The Money Changer and His Wife", קוונטין מסייס

לכדי משברים כבדי משקל, החל מגירושם, דרך סכסוכי ממונות ועבריינות וכלה בשפיכות דמים, ואפילו רצח תינוקות בלתי רצויים. וכי דוע, בתחום חיי המשפחה ניכרת הבחנה ברורה בין ההלכה היהודית לבין הנהוג בחברה הנוצרית: האפשרות לבטל נישואים שהגיעו לידי משבר קיימת בעולם היהודי, אך כמעט לא מוכרת בחברה הנוצרית המסורתית.

הידיעות על פשיעה יהודית בימי הביניים אינן מרובות. רובן חלקיות, מקוטעות ופזורות על פני מרחב, זמנים ומקומות, ונימה של עמימות – מקרית או מכוונת – שרויה על רבות מהן. הספר שלפנינו חוזר לתוך האפולולית, חושף את נסתרותיה, מציג אותן בפנינו כפי שאירעו וחושף בכך פרק לא חביב ולא מוכר בתולדות העם היהודי. אכן, רוב הפושעים מאחינו בני ישראל בימי הביניים הסתפקו בפשיעה קלה יחסית, אבל פה ושם נמצאו ביניהם גם פושעים כבדי משקל. התנהלות בלתי חוקית, ואף פשיעה חמורה, הן תופעות שהחברה האנושית לא מצאה מנוס מפניהן – וכנראה לעולם גם לא תמצא, כפי שמוכיחה תמונת הפשע המתחולל מול עינינו בכל העולם, וגם במדינת ישראל, כאן ועכשיו.

פשיעה בחברה היהודית בימי הביניים אפרים שהם-שטיינר, מגנס